

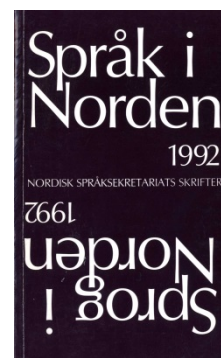
Sprog i Norden

Titel: Under fremmed åg? Et dansk præludium til den europæiske koncert

Forfatter: Allan Karker

Kilde: Sprog i Norden, 1992, s. 70-75

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Under fremmed åg?

Et dansk prælude til den europæiske koncert

Af Allan Karker

Det er Danmarks frie Sprog,
uden Tryk af fremmed Aag
frejdigt Freja taler.

Helge Rode (1922)

I mere end tusind år har det danske sprog været i nærkontakt med fremmede tungemål. Og ikke blot som følge af geografisk naboskab: det fremmede har gjort sig gældende inden for Danmarks grænser. Det begynder med Harald Blåtand, der omkring 960 sætter sig for at gøre danerne kristne; thi, som Saxo Grammaticus fremhæver i fortalen til sin Danmarks-krønike, med den nye religion kom også latinen til Danmark¹.

På latin kunne en dansker nu præsentere sit fædrelands glørværdige fortid for et internationalt publikum, sådan som Saxo gjorde. Det fremmede sprog var nødvendigt som kommunikationsmiddel udadtil, dvs. uden for det nordiske sprogområde. Men latinen blev også taget i brug indadtil, ved udfærdigelsen af tusindvis af retsgyldige dokumenter, offentlige såvel som private, samtidig med at den alment gældende ret, de landskabslove som gjaldt i Danmarks tre store retsområder, det skånske, det sjællandske og det jyske, blev nedfældet på dansk i første halvdel af 1200-årene. Denne sproglige dobbelthed inden for retslivet – som har paralleller i andre vesteuropæiske lande² – varede ved indtil omkring 1400. Derefter er alle love og andre retsfor skrifter kundgjort på dansk.

Men i løbet af 1400-årene får det danske kongehus et tysk islæt. Sprogligt er det uden betydning i Erik af Pommerns tilfælde; han blev adopteret af Margrethe I. allerede da han var fem år, og hendes instruktion for ham, da han skulle tiltræde en officiel rejse til Norge i 1404, er skrevet på dansk³. Om Christoffer af Bayern, som blev valgt til Danmarks konge i 1439,

nåde at lære sig dansk ved vi ikke; hans kongeed og kroningsed foreligger ganske vist på dansk, men begge tillige på latin⁴. Da grev Christian af Oldenburg i 1448 fik stillet den danske kongetrone i udsigt, udstedte han et forpligtelsesbrev på neder-tysk, men hans foreløbige håndfæstning, hans kongeed og hans kroningsed er alle på dansk⁵ – ligesom en lang række senere forordninger med hans underskrift. Nogen sikker slutning kan man ikke drage af dette.

Flere konger af det oldenborgske hus har fået det ry på sig at de talte tysk og havde et fremmed forhold til dansk. En lysende undtagelse er naturligvis Christian 4. (1588-1648), og det er bemærkelsesværdigt at den landflygtige Christian 2. i 1528 ligefrem siger om det danske sprog at «thu weedst at wij forstaa thet best»⁶. Det er givet at hans nærmeste efterfølgere, farbroderen Frederik 1. (1523-33) og fætterren Christian 3. (1534-59), var stærkt prægede af deres holstenske oprindelse. Frederik 1. residerede på Gottorp, hvor hans hof talte nedertysk. Christian 3. kunne vistnok kun tale tysk, men det er utænkeligt at han ikke forstod dansk⁷, eftersom han ofte førte forsædet under domsforhandlingerne på rettertinget; og hans kansler, Johan Friis, skrev til ham på dansk⁸. Meget ondt er sagt om sproget i Frederik 2.s private optegnelser på dansk fra 1580'erne⁹, men næppe med fuld ret.

Christian 5. (1670-99) siges at have gjort tysk til officielt hofsprog¹⁰. Men hans dronning, Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, havde dog gjort sig den umage at lære dansk allerede før giftermålet, og på dansk førte kongen selv sin dagbog¹¹ og skrev ironiske randbemærkninger til rentekammerets forestillinger, fx «Hvad der har været halm i fjor kan vel ikke blive til korn i år» og «Når han får det som han vil, så græder han ikke»¹².

Af de følgende oldenborgske konger blev Christian 6. (1730-46) og Frederik 5. (1746-66) opdraget på tysk. Christian 6. førte dagbog på tysk¹³ og anvendte sjældent dansk. Derimod ville Frederik 5. gerne tale dansk og skrev det også privat¹⁴. Hans søn Christian 7. blev da også undervist på dansk¹⁵; i 1765, da han som 16-årig kronprins blev konfirmeret af Sjællands biskop, brillerede han ved sin veltalenhed¹⁶. Med Frede-

rik 6. (faktisk regent fra 1784, konge 1808-39) er den tyske infiltration forbi. Den første konge af det glücksborgske hus, Christian 9. (1863-1906), var fra fødslen nært knyttet til Frederik 6. og flyttede allerede 13 år gammel fra Gottorp til København.

I en stærkere forkortning kan historien om det tyske sprogs dominans i det danske kongehus let miste sine nuancer¹⁷. For resten er Danmark ikke ene om at have haft monarker med et fremmed forhold til deres folks modersmål. Storbritanniens George 1. (1714-27) af huset Hannover kunne ikke engelsk, han talte fransk med sine ministre¹⁸. Sveriges Fredrik 1. (1721-51), landgreve af Hessen-Kassel, forstod nok svensk, men han talte ikke sproget¹⁹, ligesom Karl 14. Johan (1818-44), den første Bernadotte på Sveriges trone, heller aldrig fik lært sig svensk²⁰.

Det vigtigste er imidlertid at kongesprog og hofsprog ikke er det samme som regeringssprog. Ser man bort fra et mindre antal kongelige forordninger på latin før 1400, er Danmark altid blevet regeret på dansk.

Med Danmark menes i denne sammenhæng kun selve kongeriget. Men sagen kompliceres af den statsretlige forbindelse med de to hertugdømmer Slesvig og Holsten, fra middelalderen henholdsvis et dansk og et tysk len. Begge hertugdømmer blev fra Frederik 1.s tid styret på tysk af regeringskontoret Tyske Kancelli i København, som også varetog Danmarks forhold til udlandet. Afgørende er at et stort antal af den danske konges undersåtter havde tysk som modersmål. Da de havde adgang til embeder på lige fod med dansktalende, kunne tysk sprog forekomme ved siden af dansk også i andre grene af centraladministrationen – hvortil kom at det stod kongen frit for at ansætte udlændinge på selv de højeste poster i staten. Adskillige funktioner blev således tidvis varetaget på tysk eller fransk, og den engelske gesandt noterede sig i 1692 at en del høje embedsmænd ligefrem gjorde sig til af at de ikke kunne tale dansk²¹.

Engang i 1530, under holsteneren Frederik 1.s regering, bad rigsrådet udtrykkelig om at vigtige statssager måtte blive forelagt «paa theris Danske maaell... effther gode gammell sedwand i thette rige»²². Men ellers synes sprogforholdene i statsapparatet ikke at have voldt problemer. Først da den skizofrene

Christian 7.s tyske læge, J.F. Struensee, i 1770-72 opkastede sig til diktator og udstedte en strøm af kabinetsordrer på tysk til regeringskontorerne, blev ikke blot usurpationen, men også sproget mødt med forbitrelse i vide kredse. Og da Struensee efter paladsrevolutionen i 1772 blev sat under anklage for majestætsforbrydelse, indgik det i aktoratet at «Sproget og Lovene i Landet foragtede hand, alting skulde være i det tydske Sprog for ham oversadt, hvorved Arbeidet blev dobbelt for andre». Heroverfor gjorde forsvareren med rette gældende at den omstændighed «At han ej er Sproget mægtig, er vidstnok en Mangel, men som har været fundet hos adskillige Ministrer og aldrig før er gjort til et Crime d'Etat». Men også på dette punkt fulgte domstolen anklageskriftet²³.

Et ideologisk tidehverv var indtrådt. Allerede i februar 1772 udgik en kongelig forordning om at for fremtiden skulle alt, undtagen hvad der angik «vores Tydske Provincer», søges, behandles, foredrages og udfærdiges i det danske sprog²⁴. I 1773 blev dansk kommandosprog påbudt i hæren, dansk blev et fag i latinskolen 1775, og efter loven om indfødsret blev statens embeder fra 1776 forbeholdt dem som var født i kongens riger og lande (men altså også i hertugdømmerne!). I sin komedie *Harlequin Patriot* lancerede Johannes Ewald de bevingede ord «Tydsk er en Gift for Landet – Al vor Fortred er Tydsk!»²⁵.

Men også om administrationens interne sprogbrug gælder det at den ikke er det samme som regeringens sprog. Danmark blev regeret på dansk; enhver henvendelse fra øvrigheden til folket var affattet på dansk. Lad det være nok at minde om at middelalderens landskabslove under enevælden blev afløst af en fælles lov for hele kongeriget, *Kong Christian den Femtis Danske Lov* af 1683, et værk på over tusind sider af høj sproglig karat²⁶. Og på det mundtlige plan: I 1766 var regeringens ældste minister en udlænding, hannoveraneren J.H.E. Bernstorff, som i sin embedsførelse alene betjente sig af fransk og tysk; men han forstod givetvis dansk²⁷, og det faldt i hans lod at være den som fra slotsaltanen på Christiansborg ud over den forsamlede folkemængde måtte råbe den vedtagne danske formel: «Kong Frederik den Femte er død! Længe leve kong Christian den Syvende!»²⁸

Til disse historiske tilstande frembyder nutiden en analogi. Siden 1973 har Danmark været medlem af de Europæiske Fællesskaber. Her foregår den politiske drøftelse og den interne administration i vidt omfang på fremmede sprog. Men ethvert EF-direktiv med virkning for Danmark foreligger i en dansk version der har samme gyldighed som vedkommende tekst på ethvert andet officielt sprog i EF. Også i denne sammenhæng regeres Danmark stadig på dansk.

Noter og henvisninger

1. Saxonis Gesta Danorum, ed. J. Olrik & H. Ræder (1931) s. 3: «cum sacrorum ritu Latialis etiam facultas accessit».
2. Peter Skautrup: Det danske sprogs historie II (1947) s. 29; Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder III (1958) sp. 91-98.
3. Nye Danske Magazin VI (1836) s. 247-264.
4. Aage Andersen (udg.): Den danske rigslovgivning 1397-1513 (1989) s. 78-81 og 88-89.
5. Aage Andersen (note 4) s. 99-103 og 106-108.
6. J. Fr. Sick: Nogle Bidrag til Christiern den Andens Historie under Landflygtigheden (1860) s. 70.
7. Således påstået i månedsskriftet Minerva 1788, 3. del, s. 261.
8. Citater i Historisk Tidsskrift 10. række II (1932) s. 344.
9. Historisk Tidsskrift 4. række III (1873) s. 538-577.
10. Peter Skautrup: Det danske sprogs historie II (1947) s. 303.
11. Nyt historisk Tidsskrift I (1847) s. 469-530, II (1848) s. 175-258 og 555-576.
12. Nye Samlinger til den Danske Historie I (1792) s. 29-50 (med tillempt ortografi).
13. Danske Samlinger 2. række IV (1874-76) s. 262-323.
14. Knud Fabricius (red.): Danmarks Konger (1944) s. 356; Peter Skautrup: Det danske sprogs historie III (1953) s. 24.
15. Nye Samlinger til den Danske Historie III (1794) s. 28; jf. Ludvig Holbergs Epistel 377 (1750): «Det er ikke at beskrive med hvilken inderlig Fornøjelse meenige Mand hører Hendes Majestæt, skiøndt en Engelsk Prinsesse, at tale Dansk med de kongelige Børn»; desuden Reverdil: Struensée et la cour de Copenhague (1858) s. 1; samt Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II (1919) s. 67.
16. Aage Friis (udg.): Bernstorffske Papirer I (1904) nr. 385; L. Harboe: En Hellig og Høitidelig Bekiendelse aflagt af Kron-Prinds Christian (1765); Ove Guldberg: Tale til sine Landsmænd, ved Anledning af Vor Naadigste Kronprintses Confirmation (1765).
17. Jf. Sprog i Norden 1990 s. 90.

18. Sir George Bellow: Britain's Kings and Queens (1972) s. 20; Encyclopædia Britannica X (1973) s. 207.
19. Emil Hildebrand och Ludvig Stavenow (utg.): Sveriges historia X (1922) s. 236.
20. Sten Carlsson: Svensk historia II (1964) s. 320; Jörgen Weibull: Bernadotterna på Sveriges tron (1971) s. 26.
21. Robert Molesworth: An Account of Denmark as it was in the Year 1692 (London 1694, faks.udg. Copenhagen 1976) s. 98: «I have heard several in high Employment, boast that they could not speak Danish.» Om forholdene i 1700-årene Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II (1919) s. 67-70.
22. Nye Danske Magazin V (1827) s. 315.
23. Holger Hansen (udg.): Inkvisitionskommissionen af 20. Januar 1772 I (1927) s. 141, 176 og 213.
24. J.H. Schou (udg.): Kronologisk Register over de kongelige Forordninger V (1795) s. 348; jf. Ole Feldbæk (red.): Dansk Identitetshistorie I (1991) s. 186.
25. Johannes Ewald: Samlede Skrifter II (1915) s. 262. Om ideologien som helhed Ole Feldbæk (red.): Dansk Identitetshistorie I (1991).
26. Jf. Ditlev Tamm (red.): Danske og Norske Lov i 300 år (1983) s. 65-84.
27. Edvard Holm: Danmark-Norges Historie 1720-1814 III, 1 (1897) s. 123-124; Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II (1919) s. 70-71.
28. Charles, prince de Hesse: Mémoires de mon temps (1861) s. 25; jf. Aage Friis (udg.): Bernstorffske Papirer I (1904) nr. 401; og Reverdil: Struensée et la cour de Copenhague (1858) s. 24.